

„TURYZM”, 1999, t. 9, z. 1

Stanisław Liszewski

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA MIASTA (PRZYKŁAD ŁODZI)

L'ESPACE TOURISTIQUE D'UNE VILLE

(EXEMPLE: LA VILLE DE ŁÓDŹ)

THE URBAN TOURIST SPACE (ŁÓDŹ)

Artykuł ma charakter teoretyczno-metodologiczny. Zdefiniowano w nim pojęcie miejskiej przestrzeni turystycznej korelując je z typami przestrzeni miejskiej. W części empirycznej pracy omówiono trzy fazy rozwoju miejskiej przestrzeni turystycznej Łodzi podkreślając, że powstanie i rozwój tej przestrzeni jest procesem długotrwałym, uzależnionym zarówno od czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Przedstawiono metodologię identyfikacji miejskiej przestrzeni turystycznej.

1. WPROWADZENIE

Współczesny turysta, obok penetracji terenów atrakcyjnych przyrodniczo, coraz częściej kieruje swoje zainteresowania na obszary zurbanizowane. Dzieje się tak nie tylko dlatego, że w granicach wielu współczesnych miast znalazły się obiekty o wybitnych walorach historycznych czy kulturowych, ale również dlatego, że niemal każde miasto już przez samą koncentrację w nim ludności i nagromadzenie różnorodnych obiektów usługowych staje się celem podróży turystycznych.

Celem tego artykułu jest próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie i na ile przestrzeń współczesnego miasta jest przestrzenią turystyczną. Odpowiedź na nie wymaga bliższego zdefiniowania zarówno przestrzeni miejskiej, jak i przestrzeni turystycznej, a następnie poszukiwanie związków i korelacji między tymi dwoma podprzestrzeniami ogólnej przestrzeni geograficznej. Należy jednak pamiętać, że obie podprzestrzenie ulegają zmianom w czasie, co trzeba uwzględnić przy poszukiwaniu odpowiedzi na zadane pytanie.

Próbie określenia przestrzeni miejskiej podjął na nowo S. Liszewski (1997), który zdefiniował ją jako „wyróżniający się typ podprzestrzeni geogra-

ficznej, odznaczający się specyficzną organizacją, funkcją i fizjonomią oraz określonym statusem prawnym". Jak wynika z tej definicji, a także dalszych rozważań autora, najważniejszym atrybutem przestrzeni miejskiej jest jej organizacja, „czyli sposób urządzenia przestrzeni zgodny zarówno z indywidualnymi, jak i wspólnymi potrzebami mieszkańców miasta”. Cechami charakteryzującymi organizację przestrzeni, którą wyróżniamy jako miejską, są: stosunki prawnołasnościowe (podział na działki, bloki, osiedla i inne), morfologia (budowa wewnętrzna – plan i zewnętrzna – fizjonomia zabudowy), organizacja funkcjonalna (sposób użytkowania ziemi), organizacja administracyjno-instytucjonalna oraz organizacja życia społecznego.

Podprzestrzeń ogólnej przestrzeni geograficznej, która zorganizowana została przy uwzględnieniu wymienionych grup cech, nazywana jest przestrzenią miejską. Nie wdając się w szczegółowe rozważania wymieńmy tu jedynie najważniejsze prawidłowości, które w sposób ogólny charakteryzują przestrzeń miejską. Pierwsza dotyczy stosunku zdefiniowanej wcześniej przestrzeni miejskiej do granic administracyjnych miasta, czyli do powierzchni administracyjnej miasta. Mogą tu zachodzić trzy zależności: przestrzeń miejska wypełnia przestrzeń geograficzną objętą granicami administracyjnymi miasta, co oznacza zgodność formalną i faktyczną powierzchni miasta. Drugi przypadek ma miejsce wtedy, kiedy przestrzeń miejska wykracza poza granice administracyjne miasta, czyli miasto w granicach formalnych jest mniejsze od miasta rzeczywistego; trzecia sytuacja występuje wtedy, kiedy granice administracyjne miasta zamykają większą przestrzeń geograficzną niż rzeczywista przestrzeń miasta. Ten trzeci przypadek charakterystyczny jest obecnie dla większości miast polskich.

Druga prawidłowość dotyczy wewnętrznego zróżnicowania przestrzeni miejskiej. Definiowanie przestrzeni miejskiej przez jej organizację z samego założenia przyjmuje, iż jest ona wewnątrznie zróżnicowana. Inaczej bowiem zorganizowane jest centrum miasta, inaczej dzielnice mieszkaniowe, a jeszcze inaczej dzielnice przemysłowe czy peryferia miasta wchodzące w skład przestrzeni miejskiej. Brak szczegółowych badań empirycznych nad zróżnicowaniem wewnętrznym zdefiniowanej wcześniej przestrzeni miejskiej nie może być przeszkodą do uznania istnienia tego zróżnicowania jako faktu.

Wreszcie trzecia prawidłowość dotycząca przestrzeni miejskiej związana jest z tym, że przestrzeń ta, podobnie jak cały organizm miejski, podlega ciągłym przemianom, co powoduje, iż mamy do czynienia z procesem kształtowania się przestrzeni, a nie z przestrzenią miejską jako formą skończoną.

Drugim przedmiotem naszych zainteresowań w tym artykule jest przestrzeń turystyczna uważana przez wielu autorów za główny przedmiot badań geografii turystyki (W a r s z y ń s k a, J a c k o w s k i 1978, S t a l s k i 1984, D r z e w i e c k i 1992, M a t c z a k 1992). W opracowaniu tym posłużymy się wcześniej skonstruowaną przez autora definicją (L i s z e w s k i 1995), zgodnie z którą „przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią

przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko społeczne”.

Tak definiowana przestrzeń turystyczna w odróżnieniu od przestrzeni miejskiej identyfikowana jest wyłącznie na podstawie przesłanek funkcjonalnych.

Oznacza to, że każda z podprzestrzeni geograficznych, w ramach której rozwija się funkcja turystyczna, może być uznana za przestrzeń turystyczną. Dotyczy to również przestrzeni miejskiej.

Różnorodna aktywność turystyczna człowieka pozwala na wydzielenie różnych typów przestrzeni turystycznej, których nazwy określają zarówno charakter funkcji turystycznej, jak i stopień przekształcania przez działalność turystyczną przestrzeni geograficznej.

W cytowanej wcześniej pracy S. L i s z e w s k i (1995) wyróżnił pięć typów przestrzeni turystycznej: eksploracji, penetracji, asymilacji oraz kolonizacji i urbanizacji turystycznej, definiując w sposób ogólny każdy z wymienionych typów.

Podsumowując te krótkie rozważania stwierdzić można, że zarówno przestrzeń miejska, jak i przestrzeń turystyczna są podprzestrzeniami ogólnej przestrzeni geograficznej, z tym, że cechą wyróżniającą pierwszą z tych podprzestrzeni (przestrzeń miejska) jest jej specyficzna organizacja, druga natomiast rozpoznawana jest głównie na podstawie kryterium funkcjonalnego. Oznacza to, że obie te podprzestrzenie identyfikowane są przy użyciu różnych kryteriów, czyli, że mogą one zajmować tą samą część ogólnej przestrzeni geograficznej. Mówiąc dokładniej, w ramach przestrzeni miejskiej może rozwijać się funkcja turystyczna dająca podstawę do wyróżniania przestrzeni turystycznej miasta. Zależność odwrotna jest również możliwa (w ramach przestrzeni turystycznej powstanie przestrzeni miejskiej), choć prowadzi to nieuchronnie do konfliktów funkcjonalnych. Nie oznacza to jednak, że współcześnie na obszarach atrakcyjnych turystycznie (mających szansę pełnienia lub pełniących już funkcje turystyczne) nie powstają miasta, których profil funkcjonalny daleki jest od szeroko pojętej turystyki.

Stan taki istnieje jednak zwykle krótko i w konsekwencji prowadzi do współpracy, a nawet rozwoju obu funkcji, tzn. miejskiej i turystycznej, które samoograniczając się organizują i użytkują wspólną przestrzeń geograficzną.

W dalszej części tego artykułu skoncentrujemy się jedynie na pierwszym z wymienionych przypadków, czyli na rozwoju w przestrzeni miejskiej funkcji turystycznej prowadzącej do powstania miejskiej przestrzeni turystycznej. Warto w tym miejscu przypomnieć, że dotychczasowe badania miast jako obszarów turystycznych dotyczyły głównie problematyki zagospodarowania turystycznego, rewitalizacji przestrzeni miejskiej przez turystykę, walorów turystycznych, a także marketingu turystycznego (P r z y b y s z e w s k a - G u d e l i s

1997, Drzewiecki 1973, Kaczmarek, Liszewski 1997, Kaczmarek 1997, Liszewski 1992, Law 1994).

2. MIEJSKA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Miejska przestrzeń turystyczna jest wytworem społecznym, co oznacza, że w określonych warunkach rozwoju cywilizacyjnego przestrzeń miejska uznana zostaje za interesującą poznawczo lub rekreacyjnie przez ludność przybywającą do miasta z zewnątrz. Te przyjazdy mogą mieć różny charakter, ale ich uczestnicy, aby mogli być uznawani za „turystów”, przynajmniej część czasu swojego pobytu w mieście powinni przeznaczyć na jego poznanie lub wypoczynek. Nie jest celem tego artykułu dokonywanie klasyfikacji przybywających do miast z punktu widzenia czasu trwania ich uczestnictwa w funkcjach turystyczno-rekreacyjnych, możemy jedynie założyć, iż wyłączając przyjeżdżających do pracy i w kilku innych, najczęściej zawodowych lub losowych celach (np. do szpitala) – większość odwiedzających miasto w większym lub mniejszym stopniu w czasie swojego pobytu, realizuje również funkcję poznawczą lub rekreacyjną.

Przyjmując takie założenie należy postawić kolejne pytanie: jaka część przestrzeni miejskiej i w jakiej formie użytkowana jest przez odwiedzających miasto w celach poznawczych lub wypoczynkowych? Poszukując na nie odpowiedzi zaadaptujemy – do potrzeb przestrzeni miejskiej – wspomniane wcześniej typy przestrzeni turystycznej, określone na podstawie przesłanek funkcjonalnych (Liszewski 1995). Uwzględniając jednak specyfikę miasta jako terenu działalności turystycznej, zmienimy w stosunku do zaprezentowanej we wspomnianym artykule, kolejność omawianych typów przestrzeni.

1. Przestrzeń penetracji turystycznej (P), naszym zdaniem, jest głównym, a często najbardziej tradycyjnym typem miejskiej przestrzeni turystycznej. Przybywając do miasta zarówno w celach poznawczych, jak i wszelkich innych, przybysz w pierwszej kolejności pragnie poznać znajdujące się tu obiekty historyczne, muzea czy inne zabytki, które powszechnie uznawane są za atrakcyjne. To właśnie te fragmenty przestrzeni miejskiej są najczęściej i przez największą liczbę przybyszów penetrowane, a celem tej penetracji jest ich poznanie. Najczęściej przedmiotem penetracji turystycznej są: centra historyczne, obiekty zabytkowe i sakralne, muzea, cmentarze, punkty widokowe, ogrody zoologiczne i botaniczne itp. Obiekty te zwykle są w miastach przygotowane na przyjęcie turystów, posiadają tablice informacyjne, specjalnie opracowane foldery czy przewodniki, a do niektórych z nich wymagany jest bilet wstępu; a nierzadko zwiedzanie odbywa się z odpowiednio przygotowanym przewodnikiem.

Przestrzenie miejskiej penetracji turystycznej występują zwykle punktowo, z wyjątkiem centrów historycznych obejmujących często fragmenty lub całe

przestrzenie starych miast czy fortyfikacji. Cechą charakterystyczną użytkowania tych przestrzeni jest to, że są one głównie odwiedzane przez przybyszów z zewnątrz (turystów), a udział stałych mieszkańców miasta (poza wyjątkowymi okresami) jest znacznie mniejszy. Są to wyraźne enklawy przestrzeni miejskich pełniące jednoznacznie funkcje turystyczne z dominacją turystyki poznawczej (krajoznawczej).

2. *Przestrzeń asymilacji turystycznej (A)*. Wprowadzając to pojęcie do literatury S. L i s z e w s k i (1995) uznaje, że asymilacja turystyczna oznacza taką formę aktywności, w czasie której „turysta nawiązując kontakty z miejscową ludnością poznaje nie tylko jej warunki życia, ale również obyczaje, kulturę itp. Poznając miejscowe warunki turysta przynajmniej częściowo i okresowo wchłania je i upodabnia się do nich, czyli inaczej mówiąc asymiluje się z miejscowym środowiskiem”.

Czy w przestrzeni miejskiej można wyróżnić przestrzeń asymilacji turystycznej? Odpowiedź na to pytanie wymaga uświadomienia sobie, że turysta, ale także niemal każdy inny przybysz, obok poznawania powszechnie uznawanych obiektów turystycznych, czy też załatwiania spraw, które sprowadziły go do miasta (np. udział w konferencjach, kongresach, spotkaniach), z dużym zainteresowaniem odwiedza obszary centralne miasta, zwłaszcza kiedy pełnią one funkcje handlowe i wielkomiejskie. To właśnie na tych obszarach najczęściej następuje asymilacja ludności przybyłej spoza miasta, w tym również turystów, z ludnością na stałe zamieszkującą miasto. W centrach miast następuje proces, przynajmniej krótkotrwały, wzajemnego obcowania i asymilacji przez przemieszanie przybyszów z miejscowym społeczeństwem (w sklepach, restauracjach, kawiarniach itd.). Centra miast ze względu na swoje wyposażenie, wystrój, ale również i swoisty klimat odgrywają dziś w miastach rolę przestrzeni asymilacji turystycznej, przyciągając coraz większe grupy przybyszów. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że w odniesieniu do niektórych miast, zwłaszcza pozbawionych szczególnie cennych walorów historycznych, centra stanowią dziś główny motyw napływu do miast wielu przybyszów z zewnątrz.

W wielu dużych miastach, w tym również polskich, powstają w ostatnich latach nowe fragmenty przestrzeni odpowiadające przyjętemu w tej pracy pojęciu asymilacji turystycznej, które identyfikowane są z kompleksami domów towarowych (supermarketów) i strefami handlowymi lokalizowanymi zwykle poza obszarami centralnymi miast, najczęściej zaś przy głównych drogach wylotowych. Również i w tym przypadku następuje asymilacja różnych grup przybyszów z miejscową ludnością, a same te obiekty często stają się jednym z ważniejszych celów wędrowek zarówno stałych mieszkańców miasta, jak i osób przybywających do niego z zewnątrz. Współczesne miasto, zwłaszcza wielkie, jest obszarem asymilacji przybyszów z miejscową ludnością co najczęściej dokonuje się na obszarach centralnych lub we fragmentach miasta

pełniących funkcje handlowo-usługowe. Obszary te w klasyfikacji przestrzeni turystycznej pełnią w miastach funkcję przestrzeni asymilacji turystycznej.

3. Przestrzeń eksploracji turystycznej (E). Analizując przestrzeń miejską rodzi się kolejne pytanie, czy może ona być miejscem eksploracji turystycznej? Pojęcie eksploracji kojarzy się z poszukiwaniem, odkrywaniem czegoś, badaniem nieznanych terenów itp. Czy w odniesieniu do funkcji turystycznej przestrzeń miejska może podlegać eksploracji? Wbrew pozornej niestosowności stawiania takich pytań, okazuje się, że współczesny turysta pragnąc lepiej poznać odwiedzane miasto, a zwłaszcza poznać jego specyfikę, często nie zadowolą się odwiedzaniem zalecanych w przewodniku obiektów i muzeów, lecz sam, na własną rękę, lub w niewielkich grupach, przemierza miasto w poszukiwaniu czegoś ciekawego, oryginalnego czy nieznanego. To odwiedzanie różnych fragmentów miasta, nie odkrytych jeszcze dla masowego turysty, nosi cechy eksploracji turystycznej przestrzeni miejskiej. Miejska przestrzeń eksploracji turystycznej jest różna dla różnych turystów, powstaje ona bowiem w wyniku indywidualnych zainteresowań, które są bardzo różnorodne i uwarunkowane różnymi czynnikami. Stąd też, teoretycznie, znaczna część przestrzeni miejskiej może w różnych okresach stawać się przestrzenią eksploracji turystycznej dla różnych grup przybyszów. Eksploracja turystyczna miasta zwykle dokonuje się wzdłuż ulic i dróg i ma najczęściej charakter liniowy (szlaki eksploracji).

Warto w tym miejscu zauważyć, iż eksploracja turystyczna przestrzeni miejskiej w konsekwencji przyczynia się do odkrycia ciekawych obiektów lub obszarów, które z czasem włączane są do programu zwiedzania miasta, stając się tym samym przestrzeniami stałej penetracji turystycznej. Przykładem takich przemian mogą być w wielu miastach, zwłaszcza Europy Zachodniej, dawne dzielnice przemysłowe, które dziś zostają odkryte i zaadaptowane do potrzeb penetracji turystycznej (np. w Glasgow, Manchester).

4. Przestrzeń kolonizacji turystycznej (K). Przestrzeń miejska z racji pełnionej funkcji w ograniczonym stopniu poddaje się kolonizacji turystycznej, czyli trwałemu zagospodarowaniu obiektami przeznaczonymi na potrzeby **rekreacji i wypoczynku**. Nie oznacza to jednak, że taka forma działalności turystycznej nie występuje w przestrzeni miejskiej. Jest ona jednak, bardziej niż dotychczas omówione, związana z konkretną lokalizacją oraz z warunkami przyrodniczymi i rozwija się najczęściej w centrum miasta lub na jego peryferiach.

Najstarszą formą kolonizacji turystycznej przestrzeni miejskiej są hotele, które pierwotnie lokalizowano w centrach miast, następnie w okolicach dworców kolejowych, a obecnie ze względu na nowe wymogi (parkingi, cisza) obiekty te lokują się często na peryferiach zwartej zabudowy miejskiej (B u t o w s k i 1996).

Kolonizacja turystyczna w polskich miastach (ale nie tylko) obok budowy hoteli związana jest z trwałym **zagospodarowaniem wypoczynkowym czy re-**

kreacyjnym różnorodnych ośrodków lokalizowanych najczęściej nad wodami lub w środowisku leśnym.

Polską specyfiką kolonizacji turystycznej miast w tak dużej skali są również ogródki działkowe, których duże kompleksy powstały na obrzeżach miast, ale wciąż jeszcze w przestrzeni miejskiej, a ich wyposażenie wskazuje na trwały charakter użytkowania tej formy przestrzeni turystycznej (G r o c h o l s k a, P l i t 1985, W o l a n i u k 1991). Ogrody działkowe z racji ich użytkowania głównie przez mieszkańców tych samych miast formalnie nie powinny być uznane za obiekty turystyczne, pełnią one bowiem głównie funkcje rekreacyjne, choć i tu zdarzają się odstępstwa (np. kolonie dzieci wiejskich). Nieco inaczej wygląda użytkowanie niektórych miejskich ośrodków wypoczynkowych, które często (zwłaszcza baza noclegowa) wykorzystywane są przez osoby przyjeżdżające do miasta.

Formy i zakres kolonizacji turystycznej w różnych miastach są bardzo różne i w dużym stopniu zależne od położenia miasta w środowisku przyrodniczym, wielkości jego przestrzeni miejskiej i szeregu innych czynników.

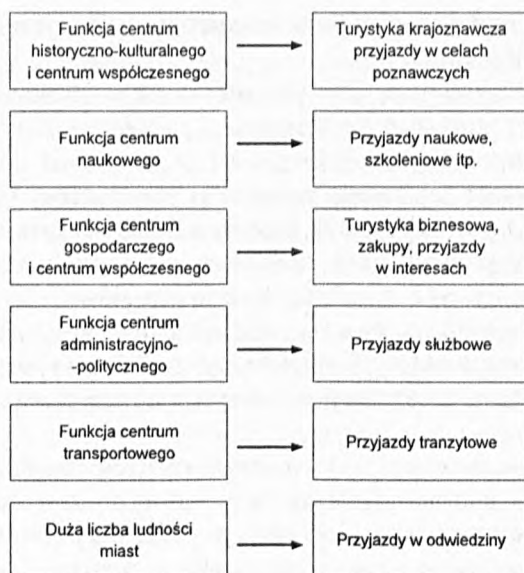
5. Przestrzeń urbanizacji turystycznej (U) rozumiana jako wszechstronne przekształcenie przez turystykę przestrzeni niemiejskiej w przestrzeń miejską (D z i e g i e ć 1995) praktycznie nie jest przedmiotem naszych zainteresowań. Nie oznacza to jednak, że przestrzeń urbanizacji turystycznej nie może być częścią administracyjnej przestrzeni miejskiej. Dzieje się tak w przypadku, kiedy granice administracyjne miasta zamykają większą przestrzeń geograficzną niż rzeczywista przestrzeń miasta.

Szeroko zatoczone granice administracyjne miast obejmujące często atrakcyjne przyrodniczo obszary niemiejskie, bywają terenem przekształceń przez działalność turystyczną (np. budowa w granicach administracyjnych Augustowa drugich domów), która w konsekwencji prowadzi do urbanizacji tego terenu, czyli do powiększenia rzeczywistej przestrzeni miejskiej (L i s z e w s k i 1989).

Przestrzeń urbanizacji turystycznej w granicach administracyjnych miast nie jest typową, ze względów genetycznych, formą przestrzeni miejskiej.

Przedstawione w sposób ogólny formy przestrzeni turystycznej i ich związki z przestrzenią miejską wskazują na daleko idącą koegzystencję w granicach administracyjnych miast. Potwierdzeniem tego wniosku mogą być wyniki studiów L. B u t o w s k i e g o (1996), który badając funkcję turystyczną miast europejskich doszedł m.in. do wniosku, iż wielofunkcyjność współczesnych, zwłaszcza dużych miast ma wpływ na rozwój w tych miastach funkcji turystycznej. Autor ten pogrupował podstawowe funkcje ogólnomiejskie szukając związków przyczynowo-skutkowych między nimi a strukturą ruchu turystycznego w dużych miastach (rys. 1).

Nasze rozważania idą jednak dalej, przyjmują bowiem koncepcję koegzystencji dwóch podprzestrzeni, jakimi są przestrzeń miejska i przestrzeń turysty-

Rys. 1. Główne związki przyczynowo-skutkowe między podstawowymi funkcjami ogólnomijskimi a strukturą ruchu turystycznego w dużych miastach (źródło: L. B u t o w s k i 1996, s. 254)

Dessin 1. Les principaux effets causals et consecutifs entre les fonctions de base de la ville et la structure du mouvement touristique dans les grandes villes (source: L. Dutkowski, 1996, p. 254)

tyczna, będziemy się starali znaleźć korelacje między określonymi formami przestrzeni miejskiej a omówionymi wcześniej typami przestrzeni turystycznej.

W przestrzeni miejskiej, uwzględniając jej formy organizacyjne oraz pełnione funkcje, można wyróżnić kilka charakterystycznych obszarów.

Najważniejsze z punktu widzenia rangi i pozycji miasta, jest niewątpliwie jego centrum funkcjonalne, w którym, w zależności od skali miasta, koncentrują się główne funkcje usługowe, zwłaszcza zaś funkcje metropolitalne.

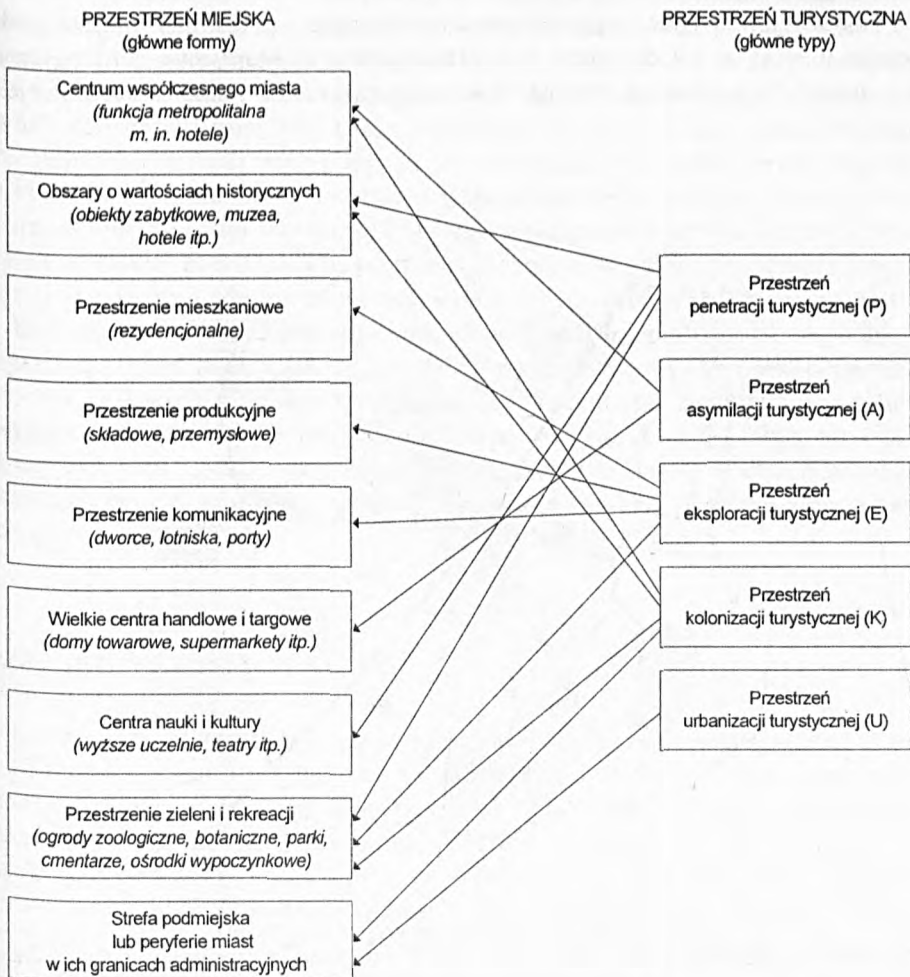
W części miast powstałych w odległych czasach, o wielowiekowych tradycjach miejskich, współczesne centra funkcjonalne zaadaptowały stare układy urbanistyczne, a często również starą, wartościową historycznie zabudowę, na potrzeby współczesnych funkcji (np. Kraków). W innych, nowe centrum rozwinęło się w pobliżu starej części utrzymując z nią łączność przestrzenną.

Miasta o dobrze zachowanych układach historycznych, o ile nie są użytkowane jako współczesne centra, na ogół poddawane są renowacji i przeznaczane na siedziby muzeów, instytucji kulturalnych i naukowych lub użyteczności publicznej, a także niektórych obiektów usługowych służących obsłudze turystów.

Obok nowoczesnych centrów dyspozycyjno-usługowych, a w niektórych miastach również obszarów historycznych, przestrzeń miejska użytkowana jest przez cztery główne dla każdego skupiska miejskiego funkcje: mieszkaniową, produkcyjną, komunikacyjną oraz rekreacyjną, identyfikowaną w przestrzeni miejskiej głównie z terenami zielonymi lub wodami.

W tak określonej tkance miejskiej pojawiają się również przestrzenie użytkowane przez inne, wyspecjalizowane funkcje. Należą do nich, zwłaszcza w du-

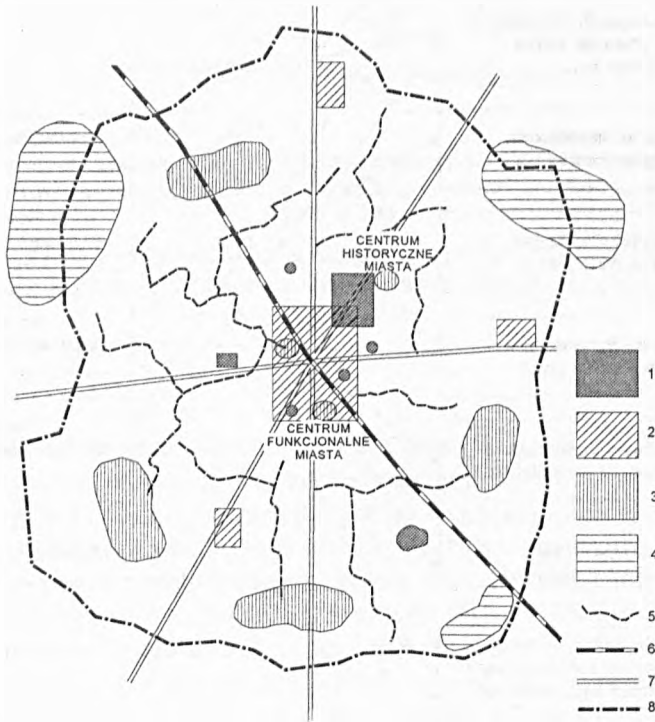
Rys. 2. Schemat związków zachodzących między głównymi formami przestrzeni miejskiej a typami przestrzeni turystycznej

Dessin 2. Le schéma des liens entre les formes principales de l'espace urbain et les types de l'espace touristique

żych miastach, centra nauki, kultury, ochrony zdrowia, sportu, a także najnowsze formy zagospodarowania przestrzeni miejskiej, do których należy zaliczyć zwłaszcza wielkie centra handlowe i targowe, lokujące się dziś coraz częściej na peryferiach zwartej zabudowy miejskiej.

Mając świadomość ogromnego uogólnienia dokonanego podziału przestrzeni miejskiej i jego schematyzm, nie to bowiem jest istotą i celem tego artykułu, pragniemy jedynie zwrócić uwagę Czytelnika z jednej strony na wielofunkcyjność, z drugiej zaś na charakterystyczny układ funkcji, będący cechą przewodnią przestrzeni miejskiej współczesnego miasta.

Tak zorganizowana i zróżnicowana funkcjonalnie przestrzeń miejska praktycznie niemal w całości może być przedmiotem zainteresowania współczesnego turysty. Oczywiście, stopień i forma tego zainteresowania uzależniona jest

Rys. 3. Schemat miejskiej przestrzeni turystycznej

Przestrzeń: 1 – penetracji turystycznej, 2 – asymilacji turystycznej, 3 – kolonizacji urbanistycznej, 4 – urbanizacji turystycznej; 5 – szlaki eksploracji turystycznej; 6 – linie kolejowe; 7 – główne drogi; 8 – granice administracyjne miasta

Dessin 3. Le schéma de l'espace touristique urbain

L'espace: 1 – de la pénétration touristique, 2 – de l'assimilation touristique, 3 – de la colonisation urbaniste, 4 – de l'urbanisation touristique; 5 – les itinéraires de l'exploration touristique; 6 – les lignes ferroviaires; 7 – les routes principales; 8 – les limites administratives de la ville

zarówno od przestrzeni konkretnego miasta, jak i od poziomu zainteresowania miastem przybywającego turysty. Schemat możliwych związków i korelacji między głównymi formami przestrzeni miejskiej a typami przestrzeni turystycznej zaprezentowano na rys. 2. W tym miejscu raz jeszcze należy zdać sobie sprawę z faktu, że związki te mają charakter ewolucyjny, a „zawłaszczanie” przestrzeni miejskiej przez przestrzeń turystyczną jest procesem przebiegającym różnie zarówno na obszarach różnych miast, jak i na różnych obszarach Europy i świata, a wreszcie w różnych kręgach cywilizacyjnych. Dlatego też określenie wielkości i charakteru miejskiej przestrzeni turystycznej wymaga każdorazowo szczegółowych badań empirycznych, które mogą udzielić konkretnej odpowiedzi na pytanie, jaka część przestrzeni miejskiej może być uznana za miejską przestrzeń turystyczną. Brak szczegółowych badań nad procesami „zawłaszczania” przestrzeni miejskiej przez przestrzeń turystyczną dziś uniemożliwia sprecyzowanie bardziej wiarygodnych prawidłowości. Nie ulega jednak wątpliwości, że praktycznie każde, zwłaszcza duże miasto na świecie, w ramach swojej przestrzeni miejskiej faktycznej lub formalnej (administracyjnej) oferuje różne typy miejskiej przestrzeni turystycznej. Schemat miejskiej przestrzeni turystycznej w granicach administracyjnych teoretycznego miasta przedstawia rys. 3.

Kończąc te ogólne rozważania nad miejską przestrzenią turystyczną należy raz jeszcze mocno podkreślić, że ten rodzaj podprzestrzeni, który jest delimitowany na podstawie przesłanek funkcjonalnych, podlega zmianom w czasie. Miejska przestrzeń turystyczna może zarówno zwiększać swój zasięg, rozwijając się (przykład Łodzi), jak i ulegać zmniejszeniu, a nawet w ekstremalnych warunkach (wojna, konflikty, epidemie itp.) może zanikać, przynajmniej na pewien czas.

3. PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA ŁODZI

Łódź należy do tej grupy dużych miast, które ani z racji swojej genezy, ani też pełnionych funkcji nie były nigdy zaliczane do atrakcyjnych turystycznie. Z mało ciekawej przeszłości historycznej Łodzi zachowały się w granicach miasta jedynie dwa obiekty sakralne z XVIII w. (kościół i klasztor w Łągownikach oraz drewniany kościół pw. św. Józefa). Wszystkie pozostałe budynki, budowle i układy przestrzenne uznawane dziś za zabytkowe pochodzą w Łodzi z XIX w., czyli z okresu, kiedy z małego rolniczego miasteczka narodziła się wielka, przemysłowa aglomeracja Łodzi (L i s z e w s k i 1992).

To właśnie w braku znaczących i zaznaczających się w przestrzeni miejskiej obiektów związanych z przeszłością Łodzi oraz w jej wielkoprzemysłowej karierze tkwi syndrom „aturystyczności” tego miasta, podkreślany do dziś głównie przez samych mieszkańców Łodzi, a także przez wielu mieszkańców Polski.

Dopiero „odkrycie”, głównie w krajach postindustrialnych, piękna architektury XIX w. oraz zainteresowanie, w sensie poznawczym, obiektami XIX-wiecznego przemysłu („archeologia przemysłowa”) zmieniły postrzeganie m. in. przestrzeni miejskiej Łodzi jako przestrzeni turystycznej. Dodać również należy, że pewną pozytywną rolę w kreowaniu w Łodzi przestrzeni turystycznej odegrały zmiany ostatnich lat, które zaznaczyły się w mieście bardziej wyrazistym wykształceniem centrum wielkomiejskiego.

Nie mając wcześniejszych tradycji turystycznych, Łódź jest bardzo dobrym przykładem miasta, w którym można prześledzić rozwój przestrzeni turystycznej w tkance miejskiej.

Nie mogąc bezpośrednio obserwować procesu kształtowania się miejskiej przestrzeni turystycznej w okresie kilkudziesięciu lat, w pracy tej zastosowano metodę pośrednią, polegającą na analizie zawartości treści przewodników turystycznych dotyczących Łodzi i okolicy.

Metoda ta opiera się na założeniu, że w miarę uznawania nowych fragmentów przestrzeni miejskiej za atrakcyjne turystycznie, zostają one wprowadzone i omówione w kolejnych edycjach wydawnictw przewodnikowych. Oczywiście, taki sposób śledzenia rozwoju miejskiej przestrzeni turystycznej nie jest doskonały i zawiera wiele elementów subiektywnych, pozwala jednak najpełniej prześledzić zainteresowania, przynajmniej twórców przewodników (których należy uznać za ekspertów), rozwojem tej przestrzeni. Jest to zatem pewna odmiana metody badawczej opartej na analizie wiedzy ekspertów, za których *a priori* uznajmy tu autorów przewodników.

Szczegółową analizę zawartości treści dziewięciu przewodników po Łodzi i okolicy, wydawanych w latach 1897–1992, przeprowadziła A. Ż e b r o w s k a (1996). Wyniki tej analizy zostaną wykorzystane w tym artykule jako pomocne w śledzeniu procesu rozwoju przestrzeni turystycznej Łodzi.

Autorzy przyjętych do analizy przewodników turystycznych po Łodzi i okolicy prezentowali w nich konkretne obiekty lub obszary, które – ich zdaniem – godne były zobaczenia czy poznania na terenie miasta. Obiekty te, dla celów porównawczych, w pracy tej zostały zgrupowane w sześć działów. Są to: tereny zieleni (parki, cmentarze), obiekty kultu religijnego, pałace – wille – dwory, obiekty przemysłowe, muzea i inne. W tej ostatniej grupie znalazły się głównie obiekty użyteczności publicznej (ratusz, banki) oraz domy mieszkalne (kamienice). Warto w tym miejscu przypomnieć, że wszystkie te obiekty wg przyjętej w pracy klasyfikacji przestrzeni turystycznej, zaliczone zostały do przestrzeni penetracji turystycznej.

Analiza zestawionych w tab. I wartości w sposób bardzo sugestywny pokazuje przyrost na terenie Łodzi obiektów uznawanych za interesujące turystycznie. W pierwszych przewodnikach praktycznie dominują dwie grupy obiektów: są to obiekty kultu religijnego oraz inne (głównie obiekty użyteczności publicznej). W pierwszym uwzględnionym w tej pracy przewodniku, pochodzą-

cym z końca XIX w., oferuje się do zwiedzania wyłącznie obiekty sakralne (kościół, synagoga, cerkwie), nie uznając żadnych innych za godne oglądania w tym mieście.

Tabela I

Liczba obiektów turystycznych Łodzi według różnych przewodników turystycznych
Le nombre des objets touristiques à Łódź selon les guides touristiques différents

Rok wydania przewodnika	Obiekty turystyczne						
	ogółem (liczba)	tereny zielone	obiekty kultu religijnego	pałace, wille, dwory	obiekty przemysłowe	muzea	inne
1897	9		7				2
1912	17	1	9	2			5
1933	30	3	10	2	5		10
1939	54	11	12	9	7	2	13
1952	43	17	7	2	2	3	12
1954	47	15	11	4	4	4	9
1964	69	15	11	7	9	5	22
1982	118	22	13	24	12	6	41
1992	101	10	17	24	11	8	31

Źródło: W tabeli wykorzystano pracę A. Żebrowskiej (1996) oraz opracowania przewodnikowe: E. Skiwski 1897, *Przewodnik ilustrowany po Warszawie, Łodzi i okolicach fabrycznych*, Warszawa; S. Miszewski, 1912, *Ilustrowany przewodnik po Łodzi i okolicach*, Łódź; S. Dobrzaniecki (red.), 1933, *Informator – przewodnik z 16 planami miasta Łodzi*, Wojewódzki Zarząd Związku Inwalidów Wojennych, Łódź; J. Dylik, 1939, *Łódź i okolice. Przewodnik geograficzny*, Łódź; T. Braun, W. Żelazko, 1952, *Łódź. Przewodnik turystyczny*, Wyd. Komitetu dla Spraw Turystyki, Warszawa; J. Dylik, Z. Dylik, R. Kaczmarek, 1954, *Województwo Łódzkie. Przewodnik turystyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa; W. Kasprzak, A. Batorowicz (red.), 1964, *Przewodnik turystyczny po Łodzi*, Łódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, Łódź; S. Liszewski, 1982, *Łódź i okolice. Przewodnik*, Sport i Turystyka, Warszawa; J. Salm, J. Wesółowski, 1992, *Łódź. Przewodnik*, Zarząd Miasta Łodzi, Łódź.

Znacznie szerszą ofertę turystyczną prezentuje informator wydany w 1933 r. Obok obiektów sakralnych po raz pierwszy wymienia się tu obiekty przemysłowe. Autorzy tej pracy zachęcają do obejrzenia m. in. „białej fabryki” Geyera, tkalni mechanicznej Grohmana, fabryki Poznańskiego, kompleksu przemysłowego Scheiblera przy pl. Zwycięstwa oraz przędzalni Scheiblera na Księżym Młynie. Tak przedstawiona oferta wskazuje wyraźnie nie tylko na podkreślenie specyfiki Łodzi jako miasta przemysłowego, ale również jest pierwszą próbą zainteresowania odwiedzających Łódź obiektami przemysłowymi, ich historią, architekturą, a także funkcją.

Na podkreślenie zasługuje również fakt, że w przewodnikach po Łodzi aż do 1939 r. nie wymienia się muzeów jako obiektów turystycznych. Może to świadczyć nie tylko o słabym rozwoju muzealnictwa w mieście, ale również o nieuznawaniu Łodzi jako miasta o jakichkolwiek walorach turystycznych.

Pierwszym przewodnikiem, w którym przedstawiona została bardziej kompleksowa oferta turystyczna jest praca Jana Dylika wydana w 1939 r. Autor ten, obok wcześniej sygnalizowanych obiektów sakralnych czy przemysłowych, po raz pierwszy akcentuje jako walory turystyczne parki łódzkie oraz obiekty rezydencjonalne (pałace, wille, dwory), co świadczy o dostrzeganiu wartości krajoznawczych również w obiektach budowanych w końcu XIX i na początku XX w.

Przewodniki turystyczne wydane w pierwszym okresie po II wojnie światowej prezentują uboższą ofertę poznawczą niż ta, którą przedstawił Dylik w 1939 r. Dotyczy to zwłaszcza dwóch grup obiektów: pałaców, willi, dworów oraz obiektów przemysłowych. Wydaje się, że na sytuację tę miały wpływ względy obowiązującej wówczas ideologii. Zakłady przemysłowe były miejscem pracy wielotysięcznej klasy robotniczej, co – zdaniem ówczesnych decydentów – stało w sprzeczności z uznaniem ich za obiekty zabytkowe, a pałace i wille były pozostałością po „złych kapitalistach”, których nie można przecież podziwiać za to, że z wyzysku klasy robotniczej wybudowali „takie okropne pałace”. Ideologia ta, praktycznie na kilkadziesiąt lat, wyeliminowała Łódź z listy miast turystycznych, nadając mu status wyłącznie miasta robotniczego. Znajduje to wyraźne odbicie w przewodnikach turystycznych, które podlegając obowiązującej wówczas cenzurze, nie mogły rozszerzać oferty turystycznej na wątpliwe ideologicznie obiekty.

Kolejny etap w rozwoju oferty turystycznej miasta prezentują przewodniki, które ukazały się po 1980 r. W pracach tych nie tylko zwiększa się ogólna liczba opisywanych obiektów, ale wyraźnej zmianie ulega ich struktura. Bardzo poważne miejsce w przedstawionej ofercie zajmują w tych przewodnikach obiekty rezydencjonalne (pałace, wille) oraz grupa „inne”, do której zaliczano m. in. kamienice i obiekty użyteczności publicznej, które w Łodzi często wyróżniają się interesującymi rozwiązaniami architektonicznymi i ciekawym wystrojem zewnętrznym (np. secesja). Obok tych dwóch grup obiektów w przewodnikach ostatniego okresu na dobre zadomowiły się obiekty przemysłowe, które stanowią dziś jedną z najciekawszych ofert poznawczych Łodzi, nadając miastu specyficzną indywidualność i międzynarodowe znaczenie w rankingu miast turystycznych.

Dokonany przegląd zawartości przewodników turystycznych po Łodzi za okres ostatnich 100 lat pozwala bardzo wyraźnie prześledzić nie tylko rozwój ilościowy oferty turystycznej miasta, ale również zmiany jakościowe tej oferty. Łódź, która na przełomie XIX i XX w. mogła praktycznie zaoferować potencjalnemu turyście jedynie obiekty sakralne (różnych wyznań), w końcu XX w. oferuje konkretną, wyspecjalizowaną ofertę poznawczą, w której na plan pierw-

szy wysuwają się bardzo interesujące obiekty rezydencjonalne, dziewiętnastowieczne obiekty przemysłowe oraz liczne budynki i budowle o architekturze z przełomu XIX i XX w. Oferta poznawcza Łodzi udostępnia dziś turystyce oryginalne obiekty związane głównie z wielkoprzemysłowym rozwojem miasta. „Obrastanie” miasta przemysłowego w funkcje wielkomiejskie w ofercie turystycznej zaznacza się również liczbą obiektów muzealnych (część z nich posiada unikatowe zbiory) oraz dużymi przestrzeniami dobrze zorganizowanych terenów zieleni miejskiej.

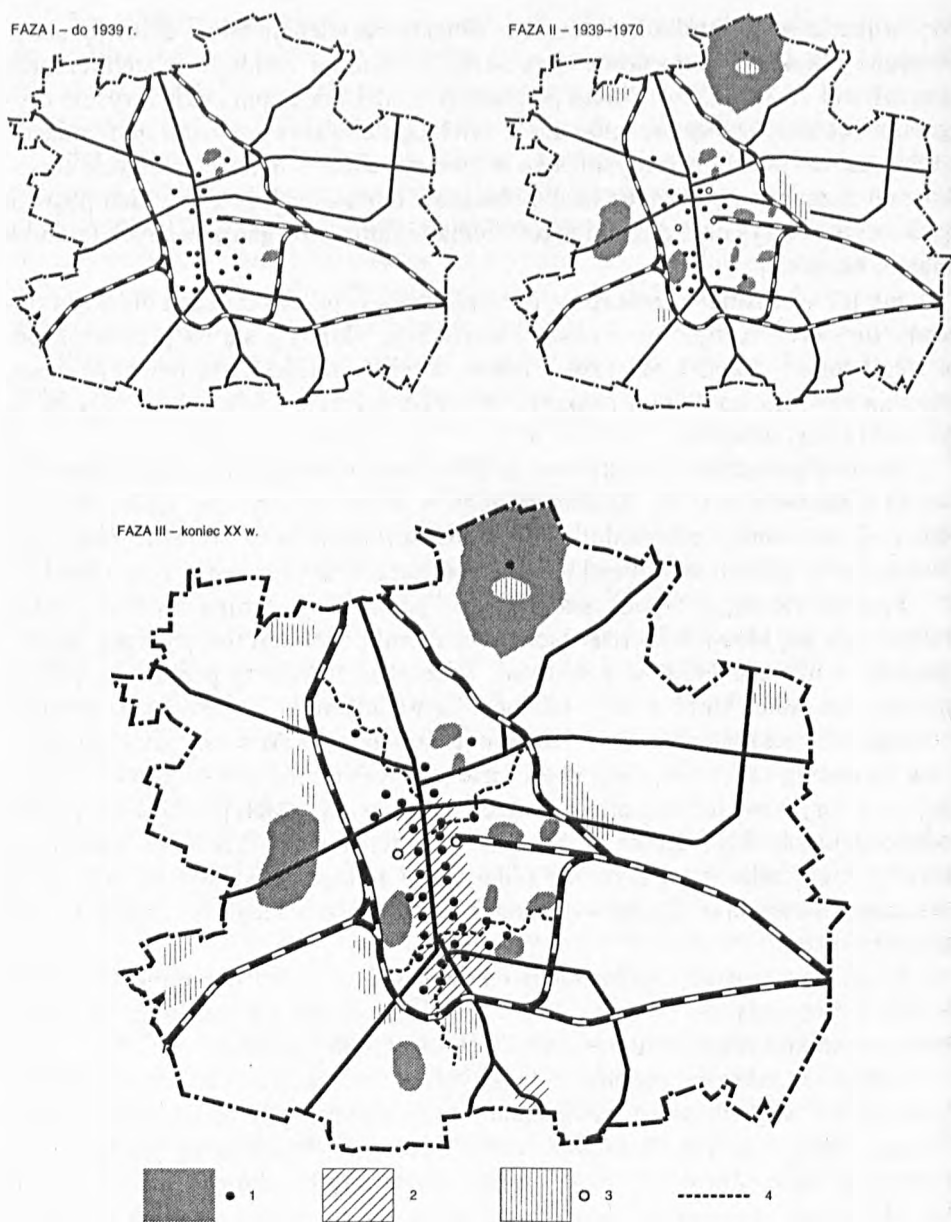
Jak już wcześniej zaznaczono, prezentowane w przewodnikach obiekty i obszary turystyczne, zgodnie z naszą klasyfikacją, składają się na przestrzeń penetracji turystycznej. Łódź jako wielkie skupisko miejskie od pewnego czasu rozwija również na swoim obszarze administracyjnym także i inne typy przestrzeni turystycznej.

Rozwój przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej Łodzi przedstawiono na schemacie (rys. 4). Analizując rozwój oferty turystycznej Łodzi w omówionych wcześniej przewodnikach można wydzielić trzy wyraźne fazy „zawłaszczania” przestrzeni miejskiej przez przestrzeń turystyczną w tym mieście.

Faza pierwsza, przypadająca na okres przed drugą wojną światową, charakteryzuje się niewielkim rozwojem przestrzeni penetracji turystycznej, występującej w mieście głównie punktowo. Przestrzeń tę tworzą przede wszystkim obiekty sakralne, które z racji wielonarodowościowego i wielowyznaniowego charakteru mieszkańców są wyjątkowo zróżnicowane (kościółki różnych wyznań, synagogi, cerkwie). Łódź w tej fazie praktycznie nie jest miastem przyciągającym turystów; jedynie przybywający tu w innych celach przybysze z rzadka odwiedzają obiekty uznane w mieście za interesujące. Przestrzeń penetracji turystycznej Łodzi w tej fazie nie tylko ma charakter punktowy, ale jest silnie skoncentrowana na obszarze wytyczonego i zorganizowanego do 1840 r. miasta przemysłowego.

Druga faza rozwoju przestrzeni turystycznej w Łodzi obejmuje lata 1939–1970 i odznacza się poszerzeniem oferty przestrzeni penetracji turystycznej oraz niewielkim rozwojem przestrzeni kolonizacji turystycznej.

Oferta w zakresie penetracji turystycznej rozszerzyła się w tym okresie głównie o tereny zorganizowanej zieleni miejskiej (ogrody zoologiczny i botaniczny, parki) oraz duży kompleks leśny Łągielniki. Przestrzenie penetracji turystycznej wychodzą w tym okresie poza zwartą XIX-wieczną zabudowę miejską, obejmując, zgodnie z panującą wówczas modą, tereny bliskich peryferii. Okres ten odznacza się wyjątkową dbałością o zieleni miejską, która staje się terenami wycieczek i masowego wypoczynku. Pojawiają się również w tym okresie pierwsze bardziej ukierunkowane zainteresowania architekturą i budownictwem XIX-wiecznym, w tym również obiektami przemysłowymi. Wyrazem tego jest udostępnienie do zwiedzania turystycznego kilku łódzkich fabryk,

Rys. 4. Schemat rozwoju przestrzeni turystycznej Łodzi
 Przestrzeń: 1 – penetracji turystycznej, 2 – asymilacji turystycznej, 3 – kolonizacji turystycznej;
 4 – szlaki eksploracji turystycznej

Dessin 4. La schéma du développement de l'espace touristique de Łódź
 L'espace: 1 – de la pénétration touristique, 2 – de l'assimilation touristique, 3 – de la colonisation
 touristique; 4 – les itinéraires de l'exploration touristique

w których utworzono specjalne koła PTTK skupiające przewodników turystycznych mających uprawnienia do oprowadzania po konkretnym zakładzie.

W drugiej fazie rozwoju przestrzeni turystycznej Łodzi pojawia się w tym mieście pewna specyficzna forma miejskiej przestrzeni kolonizacji turystycznej, która rozwija się zwłaszcza na terenie kompleksu leśnego Łagiewniki (ośrodek wypoczynkowy Arturówek) oraz w formie ogródków działkowych, które coraz częściej zabudowywane trwałymi obiektami (altanki, domki letniskowe itp.) stają się terenem kilkumiesięcznego wypoczynku zarówno mieszkańców Łodzi, jak i odwiedzających ich znajomych i rodzin spoza Łodzi. Hotelarstwo łódzkie w tej fazie jest bardzo ubogie. W całym mieście działa zaledwie kilka hoteli zgrupowanych w najbliższym otoczeniu ulicy Piotrkowskiej (centrum miasta).

Omówiona tu faza rozwoju przestrzeni turystycznej jest okresem przejściowym, oddzielającym postrzeganie Łodzi jako wyłącznie miasta robotniczego, pozbawionego znaczących walorów turystycznych, od okresu „eksplozji” zainteresowania w turystyce światowej XIX w., a zwłaszcza „korzeniami” rozwoju wielkiego przemysłu i towarzyszącemu mu rozwojowi substancji miejskiej i organizacji tkanki miejskiej.

Obserwując przestrzeń miejską Łodzi w końcu XX w., wydaje się, że znalazła się ona w kolejnej, trzeciej fazie rozwoju przestrzeni turystycznej. Faza ta charakteryzuje się powstaniem nowych form przestrzeni oraz wzbogaceniem dotychczasowej oferty turystycznej.

Przeźren penetracji turystycznej wzbogaciła się w tym okresie o wiele obiektów związanych z XIX-wiecznym rozwojem Łodzi przemysłowej (obiekty przemysłowe, obiekty rezydencjalne, muzea, kamienice, robotnicze dzielnice mieszkaniowe itd.), zainteresowanie którymi zarówno wśród turystów polskich, jak i zagranicznych gwałtownie wzrosło. Obiekty te występują w Łodzi w formie silnie skoncentrowanej przestrzennej, ograniczonej praktycznie do planowo wytyczonego do 1840 r. miasta (L i s z e w s k i 1992). Potwierdzeniem silnej koncentracji obiektów uznanych za turystyczne m. in. wzdłuż głównej arterii miasta, jaką jest ulica Piotrkowska, jest zestawienie obiektów wymienionych w prezentowanych wcześniej przewodnikach turystycznych zlokalizowanych przy tej ulicy (tab. II).

Okazuje się, że liczba obiektów turystycznych Łodzi zlokalizowanych przy głównej ulicy miasta w ostatnich 100 latach stanowiła od 10% do prawie 28% wszystkich obiektów wymienionych jako atrakcyjne turystycznie. Fakt ten wyznacza wyjątkową pozycję, jaką zajmuje ulica Piotrkowska w przestrzeni penetracji turystycznej Łodzi.

W omawianej fazie rozwoju przestrzeni turystycznej w granicach administracyjnych miasta pojawiły się dwa nowe typy tej przestrzeni: przestrzeń asymilacji oraz eksploracji turystycznej. Pierwszy z tych typów obejmuje głównie ulicę Piotrkowską i najbliższe jej zaplecze, a jego powstanie związane jest z głębokimi przemianami funkcjonalnymi i fizjonomicznymi, jakie obszar ten

Tabela II

Liczba obiektów turystycznych zlokalizowanych przy ulicy Piotrkowskiej w Łodzi
wg różnych przewodników turystycznych

Le nombre des objets localisés le long de la rue Piotrkowska à Łódź selon les guides
touristiques différents

Rok wydania przewodnika	Liczba wymienionych obiektów turystycznych ogółem	W tym na ulicy Piotrkowskiej	
		liczba	% ogółu
1897	9	0	0
1912	17	4	23,5
1933	30	5	16,7
1939	54	7	13,0
1952	43	6	14,0
1954	47	6	12,8
1964	69	7	10,1
1982	118	30	25,4
1992	101	28	27,7

Źródło: Jak do tab. I.

przeszedł w ostatnich latach. Ulica Piotrkowska oraz większość przylegających do niej parcel pełni dziś funkcję wielkomiejskiego pasażu handlowo-gastronomicznego, który odwiedzany jest bezwzględnie przez wszystkich przyjeżdżających do miasta. Coraz częściej zdarza się również, iż wyłącznym celem przyjazdów do Łodzi jest spędzenie czasu w powstałych w otoczeniu ulicy Piotrkowskiej licznych specjalistycznych obiektach gastronomiczno-rozrywkowych (np. pubach), które przyciągają klientelę nawet z odległych miejscowości (np. z Warszawy).

To właśnie tu następuje pełne przemieszanie, a co za tym idzie asymilacja przybyszów i stałych mieszkańców Łodzi, co jest jedną z ważnych cech wielkomiejskiego centrum miasta o ambicjach metropolitalnych.

Podobną funkcję asymilacyjną, choć na znacznie mniejszą skalę, pełnią również w przestrzeni miejskiej Łodzi coraz liczniejsze wielkie centra handlowe (np. „Carrefour”), które, obok niewątpliwie najważniejszej funkcji handlowej, coraz częściej odgrywają rolę miejsc spędzania czasu wolnego i kontaktu przybywających tu mieszkańców miasta oraz wielu przybyszów z zewnątrz (pewna odmiana turystyki biznesowej).

Niewątpliwie powstanie w Łodzi przestrzeni asymilacji turystycznej jest walorem przyciągającym do miasta nowe grupy przybyszów, które niekoniecznie muszą być zainteresowane obiektami zabytkowymi, ale na pewno są zainteresowane ofertą wielkomiejską miasta.

Drugim z nowych typów przestrzeni turystycznej jest w Łodzi przestrzeń eksploracji, której powstanie łączy się z chęcią bliższego poznania tego miasta

poza standardowymi szlakami przewodnikowymi. Coraz częstsze przyjazdy do Łodzi uczestników licznych zjazdów i kongresów naukowych, wystawców na targach itd. implikuje odkrywanie nowych fragmentów miasta, wyszukiwanie interesujących obiektów, krajobrazów i ludzi. Część z tych szlaków eksploracji z czasem wchodzi do stałych punktów programu zwiedzania miasta (np. szlak posiadł wodno-fabrycznych), inne pozostają wyłącznie przestrzenią indywidualnej eksploracji. Powstanie w Łodzi przestrzeni eksploracji turystycznej jest również świadectwem rozwoju funkcji metropolitalnych w tym mieście, stającym się coraz częściej punktem tranzytowym lub docelowym przyjazdów wielu przybyszów z zewnątrz, których zainteresowania Łodzią wykraczają poza załatwianie spraw zawodowych.

Rozwój przestrzeni kolonizacji turystycznej jest w Łodzi mocno ograniczony. Przestrzeń ta nadal reprezentowana jest w granicach miasta przez nieliczne ośrodki wypoczynkowe, niektóre ogródki działkowe, a zwłaszcza bardzo szybko (w latach dziewięćdziesiątych) rozwijającą się sieć hoteli, która obecnie staje się główną formą kolonizacji turystycznej przestrzeni Łodzi.

Trzecia faza rozwoju przestrzeni turystycznej Łodzi wyraźnie wskazuje, że miasto to coraz bardziej zaczyna być atrakcyjne turystycznie głównie z racji oryginalnych obiektów związanych z dziewiętnastowiecznym przemysłem oraz ze względu na rozwój funkcji metropolitalnych przekształcających to duże skupisko ludności w prawdziwie wielkie miasto.

Przedstawiona w pracy koncepcja typów przestrzeni turystycznej oraz sposobów „zawłaszczania” przez tę przestrzeń przestrzeni miejskiej, uzmysłowiła nam kilka prawidłowości, a także pozwoliła zaobserwować zachodzące w tym zakresie procesy.

Przestrzeń miejska i przestrzeń turystyczna, jako dwie różne genetycznie podprzestrzenie ogólnej przestrzeni geograficznej, koegzystują w granicach tego samego miasta. Rozwój przestrzeni turystycznej w ramach przestrzeni miejskiej odbywa się przez funkcjonalne zawłaszczanie tej drugiej: przy czym sposób tego „zawłaszczania” określają typy przestrzeni turystycznej (penetracja, asymilacja, eksploracja, kolonizacja, urbanizacja turystyczna). Powstanie miejskiej przestrzeni turystycznej jest procesem rozwijającym się w czasie i przestrzeni i w dużym stopniu zależy od rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa, wyrażającego się zwiększoną potrzebą poznawania. Potwierdza to analiza rozwoju przestrzeni turystycznej Łodzi w XX w.

PIŚMIENNICTWO

- B u t o w s k i L., 1996, *Funkcja turystyczna we współczesnych dużych miastach europejskich. Turystyka – szansą rozwoju kraju*, Materiały pokongresowe. Kongres Turystyki Polskiej, 6–8 listopada 1995, Warszawa, s. 253–265.

- Drzewiecki M., 1973, *Turystyczne zagospodarowanie przestrzenne Chelma*.
- Drzewiecki M., 1992, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Inst. Turystyki, Warszawa.
- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, *Turyzm*, t. 5, z. 1, s. 5–56.
- Grocholska J., Plit F., 1989, *Dziki ogrody działkowe – nowe zjawisko w zagospodarowaniu przestrzennym polskich miast*, *Przegląd Geograficzny*, t. 57, z. 1/2.
- Kaczmarek S., 1997, *Kreowanie wizerunku miasta przemysłowego na przykładzie Glasgow i Łodzi*, [w:] *Marketing terytorialny. Strategiczne wyzwanie dla miast i regionów*, Łódź, s. 167–174.
- Kaczmarek S., Liszewski S., 1997, *The Role of Tourism in the Restructuring of the Łódź Region and in Creating a New Image of the City*, [w:] *A Comparative Study of Łódź and Manchester. Geographies of European Cities in Transition*, Łódź, s. 249–261.
- Law Ch. M., 1994, *Urban Tourism. Attracting Visitors to Large Cities*, Mansell.
- Liszewski S., red., 1989, *Funkcja turystyczna Augustowa*, Inst. Turystyki, Warszawa, s. 125.
- Liszewski S., 1992, *The Industrial City as a Tourist Centre. The Example of Łódź*, *Turyzm*, t. 2, z. 1, s. 9–24.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, *Turyzm*, t. 5, z. 2, s. 87–103.
- Liszewski S., 1997, *Przestrzeń miejska i jej organizacja. Geografia – człowiek – gospodarka (Profesorowi Bronisławowi Kortusowi w 70 rocznicę urodzin)*, Kraków, s. 55–65.
- Matczak A., 1992, *Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*, Łódź.
- Przybyszewska-Gudelis R., 1997, *Problemy rewitalizacji miast przez turystykę*, [w:] *Kulturowe aspekty turystyki i gospodarki turystycznej*, Polskie Stowarzyszenie Turystyki, Warszawa, s. 17–26.
- Stalski M., 1984, *Użytkowanie ziemi w turystyce*, *Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej*, z. 2, s. 139–148.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Wolaniuk A., 1991, *Ogrody działkowe Łodzi jako teren wypoczynku mieszkańców miasta*, *Turyzm*, t. 1, z. 1, s. 31–53.
- Żebrowska A., 1996, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, Maszynopis pracy magisterskiej wykonanej w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź, ss. 91.

Prof. dr hab. Stanisław Liszewski
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
27 listopada 1998 r.

RESUME

Le travail a eu pour but la recherche de la réponse à la question: dans quelle étendue et quelle mesure l'espace d'une ville moderne constitue l'espace touristique? Pour répondre à cette question il faut d'abord définir l'espace ainsi urbain que touristique et ensuite trouver les liens et dépendances entre ces deux espaces.

L'auteur, en s'appuyant sur ses travaux antérieurs (Liszewski 1995, 1997) a reconnu pour le plus important trait distinctif de l'espace urbain son organisation, c.à d., la façon d'arran-

gement qui s'exprime dans la division géodésique, la construction intérieure (plan), et extérieure (physionomie), l'organisation fonctionnelle (utilisation de la terre) et l'organisation institutionnelle et sociale.

Dans le travail présent, l'auteur a reconnu pour l'espace touristique le sous-espace distinct du point de vue du fonctionnement de l'espace géographique, compris au sens large. Cela veut dire que l'espace touristique, autrement que celui urbain, est identifié exclusivement à la base des prémisses fonctionnelles. Autrement dit, chacun des sous-espaces géographiques dans le cadre duquel se développe la fonction touristique peut être reconnu pour espace touristique. Cela se rapporte aussi à l'espace urbain.

L'acceptation d'une telle compréhension veut dire que ces deux sous-espaces (urbain et touristique) sont identifiés à la base des criteriums différents, c.à d., ils peuvent occuper la même partie de l'espace géographique.

L'espace urbain touristique est un produit social, donc dans les conditions définies du développement social, l'espace urbain, au total ou d'habitude partiellement, est reconnu par les nouveaux venus comme intéressant du point de vue de l'instruction ou du repos.

Le développement de la fonction touristique dans l'espace urbain prend les formes différentes, que l'auteur identifie avec cinq types caractéristiques:

1. L'espace de la pénétration touristique, que constituent ces fragments de la ville, qui grâce à leurs valeurs instructives (objets historiques, musées, cimetières, objets sacraux, etc.) sont le plus souvent visités par les nouveaux venus, est le type le plus traditionnel de l'espace urbain touristique. Les espaces de la pénétration touristique sont d'habitude pointillés (les dispositions urbaines historiques excepté) et constituent les enclaves caractéristiques dans l'espace urbain.

2. Le deuxième type présenté largement dans la travail c'est l'espace de l'assimilation touristique. En admettant, que l'assimilation désigne en tourisme une telle activité dans laquelle le touriste noue des contacts avec la population locale, on peut reconnaître, que les centres de grandes villes remplissent de telles conditions dans l'espace urbain. C'est dans les centres de grandes villes que s'opère le processus, du moins de courte durée, de commerce et d'assimilation par le mélange des nouveaux venus et de la population locale (magasins, restaurants, cafés, etc.). Les grands centres de commerce et de services (supermarchés) localisés dans les grandes villes le long des routes de départ (tourisme de business) remplissent aussi de telles conditions.

3. Le troisième type c'est l'espace de l'exploration touristique, qui dans les villes a, le plus souvent, le caractère linéaire (itinéraires d'exploration) et est résultat de la découverte, individuelle ou de groupe, de la ville. De plus en plus fréquents sont les cas, où le touriste moderne voulant faire la connaissance de la ville et avant tout de sa spécificité, ne se borne pas à la visite des objets recommandés par les guides, mais à son gré, tout seul ou en petit groupe, cherche quelque chose d'original, d'intéressant ou d'inconnu. Une telle activité crée dans les villes l'espace de l'exploration touristique.

4. L'espace urbain est aussi un espace de la colonisation touristique. La plus vieille forme de cette colonisation sont des hôtels, localisés d'abord aux centres des villes, ensuite près des stations de lignes de fer. A présent on les localise à la périphérie de grandes villes (grands espaces libres). La colonisation touristique de l'espace urbain est aussi effectuée par la concentration des centres urbains de repos et, sur moindre échelle, par la construction de repos sur les terrains des jardins rurbains.

5. La dernière des formes de l'espace urbain touristique c'est l'espace de l'urbanisation touristique, qui apparaît, bien que rarement, dans les limites administratives des villes, lorsqu'elles embrassent de grands espaces aux valeurs naturelles intéressantes (lacs, forêts, montagnes, etc.).

Ensuite dans l'article, on a entrepris un essai de mettre en corrélation les formes principales de l'espace urbain et les types fondamentaux de l'espace touristique (dessin 2).

Dans la partie empirique du travail, en s'appuyant sur l'analyse du contenu des guides touristiques de Łódź et de ses environs, parus pendant les derniers 100 ans, on a présenté le processus de la prise en possession de l'espace urbain de Łódź par l'espace touristique. L'analyse détaillée a permis de distinguer trois phases de ce processus, qui démontrent non seulement le

développement de l'espace urbain touristique de Łódź, mais aussi l'accroissement des formes de cet espace.

L'étude du développement de l'espace urbain touristique de Łódź a permis d'élaborer une méthode de recherches originale (analyse du contenu des guides touristiques) donnant la possibilité des recherches rétrospectives (valeur méthodologique du travail) et a mené à l'identification du processus de la prise en possession de l'espace urbain par la fonction touristique (valeur instructive du travail).

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The aim of the work was to find the answer to the question: to what extent is the space of a contemporary city a tourist space? The answer to this question requires defining both the urban space and the tourist space, and next seeking the links and relations between these subspaces.

The author, referring to his earlier work (Liszewski 1995, 1997), considers the organization of the urban space, i.e. the arrangement consisting in the geodetic division, inner structure (plan), external structure (physiognomy), functional organization (exploiting the land) and institutional and social exploitation, as its most important characteristic feature.

As the tourist space the author considers the functionally different subspace of the geographical space in a large sense of the word. This means that the tourist space, in contrast to the urban space, is identified solely in the context of its functions. To put it in different words, each of the geographical subspaces within which the tourist function develops, can be considered as the tourist space. It also applies to the urban space.

Assuming this definition means that both these subspaces (urban and tourist) are identified on the basis of different criteria, therefore they can occupy the same part of geographical space.

The urban tourist space is a social product, which means that in given conditions of social development the urban space as a whole, and usually in part, is considered as cognitively or recreationally attractive by people arriving from outside.

The development of the urban tourist function assumes different forms, which in this article are identified by the author with five characteristic types.

1. The most traditional type of the urban tourist space is the space of tourist penetration, which is understood as these parts of the city which, because of their cognitive value (historical objects, museums, burial grounds, religious places, etc.), are most often visited by the people arriving in the city. The spaces of the tourist penetration are usually limited to small areas (except urban historical arrangements) and are characteristic enclaves in the urban space.

2. The second type broadly discussed in the article is the space of tourist assimilation. Assuming that assimilation in tourism means an activity when a tourist makes contact with the local inhabitants, one can say that such conditions within the urban space are fulfilled by the centres of large cities. It is there that the process, however short-term, of mutual contacts and assimilation through mixing the new-comers with the local community occurs (shops, restaurants, cafes, etc.). These conditions are also fulfilled by the large shopping and service centres (supermarkets) located most often at the main roads leading out of large cities (business tourism).

3. The third type is the space of tourist exploration, which in cities is usually of a linear character (exploration routes) and is created as a result of individual or group discovering of the city. More and more often it turns out that a contemporary tourist who wants to know the city he is visiting better, and especially its special features, is not satisfied seeing just the objects recommended in the guide, or museums, but he looks for something interesting, original or un-

known on his own or in a small group. It is this activity that creates the space of tourist exploration in big cities.

4. The urban space is also the space of tourist colonization. The oldest form of this colonization are hotels, which were primarily located in the city centres, next near railway stations, and at present their localization is often connected with the city suburbs (large unoccupied spaces). The tourist colonization of the urban space takes place also through building city recreation centres and, although to a smaller extent, through recreational building on private plots of land.

5. The last form of the urban tourist space is the space of tourist urbanization, which, however rarely, occurs within the administrative borders of cities, provided they encompass large spaces of interesting natural features (lakes, forests, mountains, etc.). Further in the article an attempt to correlate the main forms of the urban space with the main types of the tourist space was made (Fig. 2).

In the empirical part of the article, on the basis of the analysis of the contents of tourist guides for Łódź and its vicinity, which have appeared in the last 100 years, the process of overtaking the urban space of Łódź by the tourist space was presented.

A detailed analysis made it possible to isolate three clear phases of this take-over, which show not only the development of the urban tourist space of Łódź, but also the growth of the forms of this space.

A study of the development of the urban tourist space of Łódź made it possible to devise an original research method (the analysis of the contents of tourist guides), which created the possibility of retrospective research (the methodological value of the article), as well as to identify the process of taking over the urban space by the tourist function (the cognitive value of the article).

Translated by Ewa Mossakowska